

İKTİSADİ GÜCÜN STRATEJİK KULLANIMI: JEOEKONOMİ STRATEGIC USE OF ECONOMIC POWER: GEOECONOMICS

Kemal ERKİŞİ*

Öz

Sosyal bilimlerde yeni bir disiplin olan Jeoekonomi, uluslararası ticaret ile strateji arasındaki etkileşime ilginin artmasıyla, politik analizlerin temel konsepti haline gelmiştir. 1990'lardan bu yana Luttwak'ın çalışması ile literatürde kullanılmaya başlanan Jeoekonomi; Uluslararası İlişkiler, Coğrafya, İktisat, Jeopolitik, Tarih ve İşletme Yönetimi disiplinleri perspektifinde somutlaştırılmaya çalışılmasına rağmen, kavramın soyut kaldığı veya araştırmacının bakış açısına göre farklılık arz ettiği görülmektedir. Bu makalede, Luttwak'ın Soğuk Savaş sonrasında askeri gücün dünya meselelerinde etkisinin azalarak günümüzde önemini yitirdiği ve bugünün jeoekonomik çatışma ortamında iktisadi gücün ve araçların, askeri gücün yerini aldığı yönündeki görüşlerinden hareketle, jeopolitik ile jeoekonomi arasındaki farklılıkları, kullanılan stratejik araçlar, etki tepki mekanizmaları ve sonuçları bağlamında ortaya koyarak, kavramın ve kapsamının gelişmesine katkı sağlamaya çalışıldı. Bu bağlamda günümüzün küresel liberal düzeninde iktisadi gücün, askeri güce göre daha fazla önem kazanarak ön plana çıkmasına ve ülkelerin artan oranda jeoekonomik güç kullanımına stratejik olarak ağırlık vermesine karşın, konvansiyonel askeri gücün tamamen geçmişte kaldığını söylenemeyeceği gibi jeoekonominin, jeopolitiğin devamı şeklinde görülmesinden ziyade, jeostratejinin iki ideal perspektifi olarak görülmesinin uygun olacağı sonucuna ulaşıldı.

Anahar Kelimeler: Jeoekonomi, Jeopolitik, Jeopolitik Ekonomi, Jeostrateji.

Abstract

Geoconomics, a new discipline in social sciences, has become the basic concept of political analysis with the increasing interest in interaction between international trade and strategy. Although the concept of geoconomics used in the literature since 1990s has been tried to be embodied in the perspective of disciplines of International Relations, Geography, Economics, Geopolitics, History and Business Administration, it seems that it is abstract or differs according to the point of view of the researchers. This article examines the views of Luttwak in the post-Cold War era that the influence of military power on world affairs has diminished and lost importance. Today, economic power has taken its place in the geo-economic climate of conflict. In this context, in today's global liberal order, economic power has gained more importance than military power. Although strategic use and importance of geo-economic power increase, we cannot say that conventional military power has lost its significance and is in the past. In this context, we consider that geoconomics should not be seen as a continuation of geopolitics, but rather that both should be seen as two different ideal perspectives of geostrategia.

Keywords: Geoconomics, Geopolitics, Geopolitic Economics, Geostrategia.

1. Giriş

Tek kutuplu dünya düzeni ile beraber özellikle 1990'lı yıllarda iktisadi liberalizmin hâkimiyetinden sonra, ulusal güvenlik ve dış politika bağlamında ticaretin kritik önem kazandığı görülmektedir (Layne, 1993: 8). Bu durum, ticaret ile strateji arasındaki etkileşime olan ilginin önemli ölçüde artmasına ve Jeoekonomi'nin politika analizlerinde temel kavram haline gelmesine neden olmuştur. Blackwill ve Harris'e göre, jeoekonomi, dünyanın önemli stratejik konularının akıbetini etkileyen, güçlü devletlerin jeopolitik mücadelede tercih ettikleri bir model olarak gündemde yerini almıştır (Blackwill ve Harris, 2016: 18). Benzer şekilde Agnes, 21. yüzyılda jeopolitik sahadaki büyük stratejilerin, esas olarak iktisadi araçlarla devam edeceği görüşündedir (Agnes, 2015: 12).

Dünya politikasındaki görece değişimin birbiriyle ilişkili birçok sebebi bulunmaktadır. Jeoekonomi ile bağlantısı noktasında bu sebepleri yedi maddede özetleyebiliriz. Bunlardan birincisi Çin'in yükselişi ve sonrasında küresel iktisadi güç dengesini değişmesidir (Agnes, 2015: 8). Küresel meselelerde çağdaş akademik ve politik tartışmaların çoğunun, çok kutuplu bir dünya düzeninin ya da daha dar olarak, Çin'deki dönüşümün neden olduğu ekonomik ve politik sonuçlarla ilişkili olduğu görülmektedir. İkinci olarak, kalkınma saikiyle devlet kapitalizmi modelinin yükselişiyle beraber, ulusal petrol ve gaz şirketleri, kamu teşebbüsleri, ulusal özel şirketler ve finansal kurumlar ve bunların menfaatleri ve kazançlarının, strateji belirlemede ön plana çıkmasıdır (Bremmer 2010). Üçüncü olarak, 2008'den sonra özellikle finansal krizle beraber, deregüle serbest piyasa sisteminin itibarını kaybetmesi liberal görüşü zayıflatarak, dikkatleri ekonomi ile güvenlik arasındaki bağlantıya çekmiştir. Dördüncü olarak, sınırlı kaynakların gittikçe artan

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Gelişim Üniversitesi, İİSBF, Uluslararası Ticaret Bölümü Öğretim Üyesi, kerkisi@gelism.edu.tr

oranda kullanımı, tedarik veya arz meselelerini ön plana çıkartmıştır. Asya'nın yoğun nüfuslu ekonomilerindeki hızla büyüme, sanayileşme ve kentleşme, en azından geçici olarak, çeşitli kaynakların fiyatlarının yükselmesine ve Neo-Malthus endişelerinin geri dönüşüne sebebiyet vermiştir (Lee, 2013: 46). Beşinci olarak, özellikle de Rus revizyonizmine bağlı olan yakın tarihli çatışmalar, birçok politikacı ve araştırmacının önceden ihmal ettikleri, "nüfuz ve imparatorluk etki alanları" konusunu tekrardan gündeme taşımıştır. Altıncı olarak, çok kutupluluk, IMF ve DTÖ gibi kuruluşların, reformları ve müzakereleri etkileyerek, Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP) ve Transpasifik Ortaklığı (TPP) gibi mega-bölgesel ticaret görüşmelerinin "jeostratejik" olarak algılanmalarına sebebiyet vermesidir (Kundnani, 2015). Yedinci olarak devlet ölçekli kuruluşlar başlığı altında inceleyeceğimiz, çok uluslu şirketler, devlet işletmeleri veya devlet gibi hareket eden illegal organizasyonların veya etnik yapıların da iktisadi açıdan dolayısıyla iktidar açısından son derece önemli olan stratejik kaynaklara veya geçiş bölgelerine hâkim olma saikiyle sisteme dâhil edildiği stratejik oluşumlara tanıklık etmekteyiz.

Birlikte ele alındığında, bu faktörlerin, ekonomik gücün jeostratejik kullanımı olarak algılanan jeoekonominin bugüne bakan önemini gösterdiği görülmektedir.

2. Jeoekonomi Yeni Bir Yaklaşım mı?

Jeoekonomik yansımalar ilk olarak, MÖ 5. yüzyılda, Meşhur Mora Savaşı yazarı Thucydides'in "Düşünüldüğü gibi savaş kararı Attika'da değil, Attika'nın kaynaklarının çıkarıldığı yerde alındı." tespitlerinde görülebilir (Thucydides, 2017: 35). Fizyokrasi okulunun temsilcisi Fransız ekonomist François Quesnay ulusların tek zenginlik kaynağının tarım olduğunu ileri sürdüğü "Tableau économique" isimli eserinde, ekonomiyi üretken sınıf, toprak sahipleri ve kısır sınıf olmak üzere üç sınıf temelinde inceler. Üretken sınıf, toprak sahipleri ve kısır sınıfın aksine tarıma dayalı iktisadi faaliyetleriyle ulusal zenginliğin kaynağıdır. Quesnay, Adam Smith'den daha önce, üretilen tarımsal ürünlerin serbest dolaşımı savı ile "laissez-faire" yaklaşımının ilk savunucusu olduğu görülür. Bu bağlamda, Quesnay, insanın arazi (coğrafi mekân) ile ekonomik bağlantısı ve ürünlerin serbest dolaşımı gibi jeoekonomik düşüncenin iki temel ilkesini birleştirdiği görülmektedir.

Her ne kadar jeoekonomik düşüncenin emareleri veya tohumları iktisat tarihi içerisinde çoğaltılabilir olsa da jeoekonomi kavramı ilk olarak Luttwak'ın 1990'lı yıllında yaptığı çalışmasında kullanılmış ve teorik temelleri atılarak sonrasında yapılan birçok çalışmaya mesnet teşkil etmiştir. Bu nedenle çalışmamızda Luttwak'ın görüşlerine ayrı bir başlık altında yer verilerek, jeoekonomi ile jeopolitik arasındaki farkları, jeostratejik perspektifte analiz edilecektir.

Reel Politik bağlamında bakıldığında siyasi meselelerin temelinde ekonomik konular yattığı görülmektedir. Bu bağlamda ekonomik zenginliğe sahip olan ister kişi, ister kurum, isterse ulus olsun, bu zenginliğe mesnet olacak kaynağa sahip olması gerekmektedir. Kaynaklara sahip olmak iktidara sahip olmak sonucunu doğurmaktadır. Burada iktidar, başkalarının eylemlerini kontrol etme yeteneğini ifade eder ki böylece, iktidara sahip olan gelecekteki servetlerin yaratılması için kendi fırsatlarını artırır. Klare'nin jeopolitik çalışmalarında bu husus; "hava ve deniz limanları, kanallar, nehir sistemleri (tatlı su temini), tarıma elverişli alanlar, enerji kaynakları ve stratejik madenler gibi zenginlik kaynaklarına sahip bölgeleri ve önemli coğrafi konumları kontrol etmek üzere büyük güçler arasında çekişme görülür" şeklinde ifade edilmiştir (Klare, 2003: 51). Fakat bugün artık bu süreçleri yönlendiren ulus devletlerden ziyade, farklı mantıkla hareket eden kurumsal çıkarlardır ki jeoekonominin önemi buradan gelmektedir (Søilen, 2012, s. 104). Bu bağlamda bundan sonraki başlıkta devlet ve devlet dışı kurumlardan oluşan Jeoekonomik aktörleri inceleyerek sonrasında Luttwak'ın Jeopolitik yaklaşımını açıklamaya geçeceğiz.

3. Jeoekonomik Aktörler

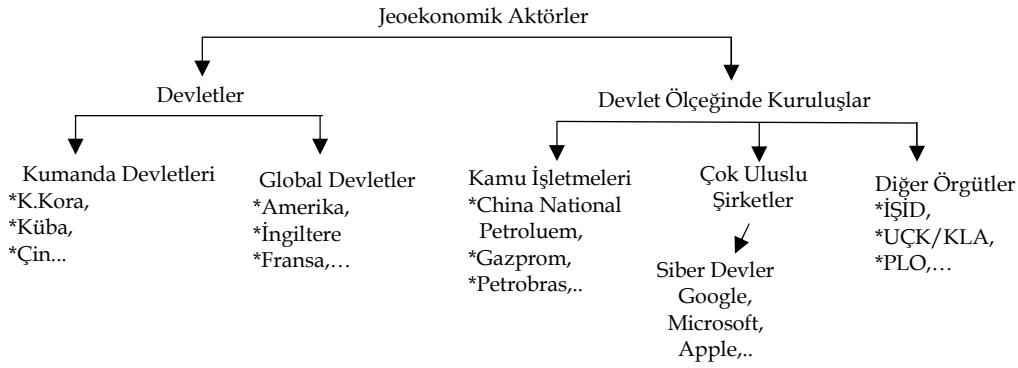
Günümüzde, Soğuk Savaş sonrasında, liberal ekonominin dünya ölçeğinde nüfuz alanı genişlerken, müteşebbisler için fiziki sınırların engel olmaktan çıktığı, internet'li mobil yaşam ile "homo-economicus" un yerini tüketime bıraktığı, post fordist küresel iktisadi düzende, iktisadi güç ve dolayısıyla iktidar bağlamında askeri araçların dışında başka araçların da önem kazandığı görülmektedir. Bu bağlamda küresel sistemin tek dünya ekonomisine entegre edilmeye çalışıldığı yeni dünya sisteminde, devletten farklı ancak yapısal olarak devlet ölçeğinde ve küresel makro ekonomiye etki edecek güçte yeni aktörlerin ortaya çıktıklarını görüyoruz. Geniş kitlelere erişebilen Google, Facebook ve Apple gibi dijital ekonominin çokuluslu şirketleri muazzam bir güce erişirken, terör örgütlerinin küreselleşme dalgasıyla evrilerek bölgesel ve küresel ekonomilerde yankı uyandıracak, etki edecek bir devlet görünümünde ortaya çıkışlarını görüyoruz. Devletler, devlet dışı aktörler, hibrit kamu devlet kuruluşları, sivil toplum örgütleri, devlet bağlantılı etnik terör örgütleri gibi pek çok aktör, ayırım çizgileri belirsiz bir bulut oluşturmaktadır. Bunlara ilave olarak, Anglo Saxon Neo-liberal yaklaşımlar, Almanya'nın sosyal pazar ekonomisi yaklaşımları, Çin'in

antidemokratik kapitalizmi ya da Rusya'nın pazar emperyalizmi önemli ölçüde küreselleşmiş bir çerçevede hep beraber yer alarak enteresan bir ekonomik bağ ortaya çıkarırken, dünya ekonomisinde çok çekirdekli güç merkezlerinin oluştuğunu gözlemliyoruz.

Bu bağlamda günümüzde yapılan ekonomik operasyonların anlaşılabilmesi için jeoekonomik aktörleri de içerecek şekilde jeoekonomi kavramının genişlemesi gerekmektedir. Burada jeoekonomik aktörlerden kastedilen, sahip olduğu kaynaklar ve ölçeği ile bölgesel veya küresel pazarlara nüfuz etmede bağımsız politikalar uygulayacak veya etki edecek kapasiteye sahip olan kurum, kuruluş, organizasyon ve devletlerden oluşan bütün kastedilmektedir.

Şekil 1: Jeoekonomik Aktörler

Küreselleşme perspektifinde bakıldığında Şekil 1'de yapılan sınıflandırma jeoekonomik söylemin temelindeki ana aktörleri göstermektedir. Jeoekonomik aktörleri, devletler ve devlet olmayan ancak ekonomi ve politikada devletler kadar etki yapabilen, "devlet ölçeğinde kuruluşlar" olarak ikiye ayrılabilir. Devletler kategorisini de kumanda devletler ve küresel devletler olarak ayrırabiliriz. Kumanda devletler, Kuzey Kore, Küba, Çin gibi görece yüksek devlet otoritesine sahip ülkeleri temsil eder. Küreselleşmiş devletler kategorisinde, her birisi farklı derecede küreselleşmiş ve böylece hükümetlerin değişen oranlarda farklı güçlerin tesirinde "ılımlı" bir rol üstlendiği ülkeleri kapsar. Devlet ölçeğinde kuruluşlar kategorisinde çokuluslu şirketler ile büyük devlet işletmeleri ve İlegaller olarak isimlendireceğimiz yasadışı yapılanmalar ve etnik oluşumlar bugünün jeoekonomik aktörleridir.

Devlet ölçeğinde sınıflandırmasında yer alan "diğer görüşler" kapsamında, bugün çoğunlukla vekâlet savaşlarını üstlenen hatta devlet iddiasında olan, örneğin Irak, Türkiye, Suriye'de faal, İŞİD/DEAŞ, PKK, YPG; Lübnan'da Hizbullah ve Batı Balkanlar'da UÇK / KLA, Filistin'de FKO, Kolombiya'da FARC gibi bir kısmı organize suç örgütleri veya etnik kökenli örgütler olarak görülen organizasyonel yapıları kapsar.

Devlet ölçeğinde kuruluşlar kategorisinde yer alan ülkelerin kamu işletmeleri ve çokuluslu şirketleri; yapısal karmaşıklık, ölçek ve etki açısından devlete benzetilebilir ancak, devletlerden farklı olarak toprağı kontrol etmek gibi bir hedefleri yoktur. Bunlar planlama-hazırlama-yürütme tabiri edebileceğimiz jeoekonomik operasyonel döngüleri yürütebilen, kâr odaklı organizasyonlardır. Doğrudan ve dolaylı yatırımlarla birden fazla ülkede katma değerli üretim ve finansal faaliyetleri kontrol eden işletmelerdir (Dunning ve Lundan, 2008: 3). Devlete ait kamu işletmeleri ise Çin ve Rusya gibi ülkelerde, ekonomiyi yönlendirmede, devlet kapitalizminin uygulanmasında hayati bir rol oynamaktadır. Yaptıkları jeoekonomik operasyonlarla, makroekonomik ölçekte, doğrudan veya dolaylı stratejik ekonomik ve mali etkilere neden olurlar. Planlama-hazırlama-yürütme döngüsünü tamamlamak için uluslararası bazda karmaşık finansal işlemler¹, üretim, hukuki ve lojistik destek ve en önemlisi ekonomik istihbarat gibi zorlu örgütsel işlevlerin gerekliliklerini yerine getirebilecek ölçek, güç ve kapasitededirler. Organizasyonel yapıları, merkezi planlama ve karar verme veya görece bağımsız yerel yapılanmaya imkân veren merkezi hiyerarşik bir otoriteye sahiptir. Bağımsız jeoekonomik işlemleri gerçekleştirmek için esneklik ve çevikliğe sahip olan organizasyonlar yedi temel işlevin etrafında yapılandırılmaktadır: Yönetim, Üretim, Dağıtım, Finans, Hukuk, Ekonomik Zekâ, Sürdürülebilirlik, Lojistik. Finansman veya fonlama legal veya illegal olabilir. İlegall fonlamaya İşid ve İşid'e petrol, su ve buğday ticaretinde biçilen pozisyon örnek verilebilir (Stergio, 2014: 190-193). Güçlerinin yeterli olduğu bölgelerde, pazar penetrasyonu, yerel düzenlemelerdeki

¹ Kayıtdışı bankacılık sistemi, "Derin Web" finansal operasyonları dâhil.

değişikliklere uyum yeteneği üzerine kurulu ürün bazlı pazarlardaki aktiviteleri ile çoğunlukla çok uluslu şirketler vasıtasıyla gerçekleştirilir. (Stergio, 2014: 190-195).

Kamu işletmelerinin saldırgan jeoekonomik faaliyetlerine örnek 2014'te Kuzey Kore'den Sony firmasına yapılan siber atak sonucu yaşanan "Sony Leaks" olayı verilebilir. Bu örnek bir kumanda devletin saldırgan bir jeoekonomik operasyon sonucunda, Sony gibi çokuluslu bir şirketi teslim olmaya zorlamıştır. Başka bir örnek Rus doğal gaz devi Gazprom 2014-2015 yıllarında AB pazarına yönelik suiistimal iddialarını geri püskütterek, toplumsal açıdan önemli işlevleri yerine getiren ve hükümet tarafından kontrol edilen jeostratejik bir aktör haline gelmesidir (Stulberg, 2015: 5).

Jeoekonomik aktörleri inceledikten sonra sonraki başlık altında öncelikle 1990'da jeoekonomi kavramını ilk kullanan ve sonraki birçok çalışmanın mesneti olan Luttwak ve Luttwakına yaklaşım incelenecektir.

4. Jeoekonominin Luttwak ile Kurumsallaşması

Luttwakian yönelim, ulus devletler tarafından, ekonomik gücün jeostratejik kullanımı olarak tanımlanabilir (Wigell, 2016: 136). Askeri bir stratejist olan Luttwak, 1990'daki makalesinde stratejinin, jeoekonomik analizden ayrılmaz bir parçası olduğunu ifade ederek, jeoekonominin strateji mantığıyla çalıştığına vurgu yaptığı görülmektedir (Luttwak, 1990: 17-24).

Luttwak Soğuk Savaş sonrasında, küresel düzeyde karşılıklı bağımlılığın faydalı iktisadi sonuçlar doğuracağı şeklindeki iyimser liberal görüşe, ülkeler arasındaki iktisadi stratejik çıkarlarda sıfır toplamlı oyun teorisinin, ticaretin mantığına ters olacağını ileri sürerek karşı çıkmıştır (Luttwak, 1990). Dış politika analizi alanında "coğrafi ekonomi" terimini kullanan Luttwak, iktisadi gücün belirleyiciliğine ilişkin getirmiş olduğu açıklamalar ile uluslararası öneminin büyük ölçüde artmasına sebep olmuştur.

Strateji ya da daha genel ifadesiyle "büyük strateji", devletin mevcut araçlarını, uluslararası bağlamda daha büyük amaçlarla ilişkilendiren dolayısıyla iktisadi yapıyı dış politikaya bağlayan mimariyi ifade eder. Bu bağlamda ilke olarak strateji, dış politika hedeflerine bir tutarlılık getirir. Dolayısıyla jeoekonomi, devletlerin, iktisadi araçlarla ulusal çıkarlarını korumak için faaliyet gösterdiği stratejik ortamı şekillendirme ve yönetmesiyle ilgilidir. Bu duruma verilebilecek en genel örnek, erken soğuk savaş yıllarında Amerika'nın, Sovyet gücünü ve gelişimini engelleyecek "büyük stratejisinde" iktisadi araçlara ve ilişkilere kritik önem vermesi gösterilebilir (Mastanduno, 1998: 828).

Luttwak'ın jeoekonomisinde, "jeo"nun ne anlam ifade ettiğine de açıklık getirmek gerekir. Akademik camiada jeopolitik çalışmalar, çoğunlukla Coğrafya ile Uluslararası İlişkiler alanında yapıldığı ve bu nedenle yaklaşımların çift kimliğe sahip olduğu görülmektedir. Coğrafyacılar için klasik jeopolitik genellikle uluslararası politikayı etkileyen coğrafi koşullarla ilgilidir (Scholvin, 2015: 2-3). Buna, Kuzey Kutup kriosferindeki erimenin, doğal olarak siyasi ve ekonomik sonuçlara sahip olan gaz, petrol, balıkçılık ve ulaşım yollarının hâkimiyeti noktasında veya daha doğru bir ifade ile "sömürülmesinde" bir potansiyel oluşturacağı konusu örnek olarak verilebilir. Bununla birlikte, jeopolitiğin özü, tipik olarak belirli bir coğrafi ortamda, askeri güce dayalı, uluslararası iktidar ilişkilerinin incelenmesidir. Bu tanımında, önemli olan vurgu, devletlerin diğer devletler üzerinde politik nüfuzu ve kaynaklar üzerindeki kontrolü sağlama amacını ihtiva eder. Benzer şekilde, sonraki dış politika analizlerinde de, kavram tipik olarak, politikaları etkileyen coğrafi koşulları değil, bölgeyi ve kaynak akışlarını kontrol etmeyi amaçlayan devletleri veya güçleri ifade eder (Kotkin, 2016: 5-6.). Luttwak'ın analitik yönelimi, ikinci ifade ile anlam bulur ve ancak bu bağlamda coğrafya dünya politikası veya ekonomisi için açıklayıcı bir faktör olarak kullanılabilir.

Luttwak coğrafi olarak tanımlanan ve dünya sahnesinde birbirlerini aşmak üzere yapılan ve hareket eden devletlerin, jeoekonomik hareket etme eğiliminde olduklarını ancak dâhili itici güçlerin ülkeden ülkeye büyük farklılıklar göstermesi nedeniyle ülkelerin jeoekonomik davranışlarının veya tepkilerinin farklılık göstereceği görüşündedir (Luttwak, 1993: 126-128). Bu bağlamda devletlerin jeoekonomik olarak hareket etme eğilimleri, jeopolitik davranma eğiliminden daha fazla olacaktır. Luttwak, devletlerin birbirlerini etkileyecek ekonomik araçlara dönüşeceğini ileri sürer. Soğuk savaş öncesi gerilimlerin nihayetlenmediğini, artan liberal ekonomik entegrasyonlarla devletlerarası rekabet ve çatışmaların iktisadi alanda devam ettiği görüşündedir.

Neorealizmin yaklaşımının aksine, Luttwak'ın jeoekonomik analizi açıkça iç siyasetin etkisine açıktır ve bu bağlamda jeoekonomik güç, nerede ve ne zaman stratejik bir rol üstleniyorsa, aslında geleneksel iç politika davasını sürdürdüğünü vurgular. Devletler ile işletmeler arasındaki etkileşimin, devletlerin jeoekonomik politikalarında belirleyici bir faktör olduğuna dikkat çekerek, ideolojinin de ülke içi tartışmalarda diğer bir etken faktör olduğu görüşündedir (Luttwak, 1993: 128). Luttwak, tarihsel, kurumsal, doktriner ve siyasi nedenlerden ötürü, bazı devletlerin "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" felsefesini

katı bir şekilde sürdürerek jeoekonomik hareket etmeyi reddettiklerini ve bu şekilde, iç siyasette, ülkelerin jeoekonomik aktivitelerinin, siyasi tartışmaların ve partizan çekişmelerin odak noktası haline geleceği tesbitinde bulunur (Luttwak, 1993: 128). Jeoekonomi ile ilgili elitler ve vatandaşlar arasındaki ideolojik ve entellektüel gerilimlere de değinerek, başlıca ülkeler ve bloklar içindeki bu gerilimin yaşadığımız jeoekonomik dünyanın derecesini belirleyeceğini belirtmektedir (Luttwak, 1993: 130).

Luttwak hem askeri gücün hem klasik diplomasinin dünya arenasında merkezi pozisyonunu kaybettiğini belirterek, jeoekonominin de savaşta kullanılan silahlara bedel etkili silahları bulunduğunu ileri sürmektedir. Bunlardan en önemlisi “mükelleflerin ödediği vergiler” ile finanse edilen devlet destekleri ve Ar-Ge ile belirleyici bir teknolojik üstünlük sağlanarak, geleceğin sanayi bölgelerinin fethidir (Luttwak 1993; 129).

Luttwak'ın jeoekonomik yaklaşımında iktisadi gücün, jeopolitik yaklaşımların temelini oluşturan askeri güç kullanımına üstünlüğü vurgusunun, jeopolitik ve jeoekonomik alanda araştırma yapanlar arasında tartışmalara neden olduğu görülmektedir. Örneğin Grosse de Luttwak gibi jeoekonominin, jeopolitike üstünlüğünü savunarak, jeoekonomik perspektiften iktisat politikasının ana hedefinin, ülkenin iktisadi kapasitesini ve devletin uluslararası bağlamda jeopolitik potansiyelini geliştirmek olduğunu ifade eder (Grosse, 2014: 48). Benzer manayı ihtiva edecek şekilde Agnew ve Corbridge (1989: 277), Jeoekonomi ve Jeopolitika yerine “jeopolitik ekonomi” kavramını kullandığı görülmektedir.

Spark, Jeoekonomi, yalnızca ekonomik olarak biçimlendirilmiş bir jeopolitik tanımlama değil aynı zamanda piyasa ekonomisinde gizli el olarak tabir edilen stratejinin özel bir formu şeklinde anlaşılabilirliğini ileri sürer. Bu bağlamda coğrafi pozisyonundan kaynaklanan küresel serbest ticaret ve sınırsız ekonomik akışlarla ilişkili olarak jeoekonominin ele alınması ve jeopolitiğin ekonomik bağımsızlık bağlamında yeniden incelenmesi gerektiği tespitinde bulunur (Sparke, 1998: 89-90).

Ahmet Davutoğlu “Soğuk Savaş sonrasında jeopolitik ile uluslararası ekonomi-politikanın en önemli gerilim alanları olduğunu ve iktisadi ilişkileri yönlendiren ekonomi-politikanın ülkelerin genel stratejisinin önemli bir unsuru haline geldiğini” belirterek (Davutoğlu, 2001: 24) jeoekonominin artan önemine vurgu yapar. Benzer mantıktan hareketle, Soğuk Savaş süresince çoğunlukla ithal ikameci iktisat politikaları ile bağımsız ekonomik alan oluşturmaya çalışan bölgesel güçlerin, Soğuk Savaş sonrasında “ihracata dayalı kalkınma modelleriyle” küresel ekonomiye entegre olmak suretiye kendilerine yer edinecek politikalara yöneldiklerini ve bu değişimin de “ekonomi-politik ile strateji” arasında bağımlılık ilişkisini artırarak, iktisadi çıkar alanlarını diplomasinin ana unsurları haline getirdiği tesbitinde bulunur (Davutoğlu, 2001: 24-25).

Smith (2002) ise jeoekonomiyi entegrasyon bağlamında, Avrupa Batı pazarının ekonomik yapılandırmasında değerlendirirken, Sidaway (2005), küresel sermaye dolaşımı ve para politikalar bağlamında ele almıştır. O'Hara ve Hefferman (2004) ise jeoekonomiyi hayati doğal kaynakları elde etmek ve güvence altına almakla ilgili görmüştür. Aynı şekilde, Söilen'e göre: “Jeoekonomi, sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmek amacıyla kaynakların özel, kültürel ve stratejik yönlerini incelemek olduğunu belirterek jeoekonomiyi jeopolitik mantığın devamı ve küreselleşme çağına uyarlanması olarak görür. Ayrıca Söilen Nareland (Doğal Kaynak Bölgeleri) kavramını, Mackinder'in klasik jeopolitik söylemin kıta perspektifindeki yaklaşımı olan “Heartland” ve Spkyman'ın deniz perspektifindeki yaklaşımı olan “Rimland” yerine kullanarak jeopolitiğe ekonomik bir perspektif kattığı görülmektedir (Söilen, 2012: 146).

Mercill'in (2008) jeoekonomik algısı, coğrafi sermayenin genişlemesinin ekonomik yönleri üzerine kuruludur. Hsiung, coğrafi ve ideolojik gücü, doğal kaynaklarda kendi kendine yeterliğe, piyasalardan göreceli olarak bağımsızlığa ve işgücünü kontrole dayandırır (Hsiung, 2009: 127).

Sa'id Ali (1999: 163), Jeoekonomik amacının, ekonomik refahı koruma ve bu bağlamda ekonomik rekabete dayanma kabiliyeti olduğunu belirtir. Sa'id Ali'nin tanımı, farklı olarak, savunmaya dayalı jeoekonomiyi ifade etmektedir. Oysaki saldırgan jeoekonominin amacı yalnızca kaynaklara erişim ve kaynakların kontrolü olmayıp, aynı zamanda belirli bir operasyonel ekonomik alanda, ekonomik güç uygulayarak, yeni kaynaklara erişmek ve mümkün olan en yüksek pazar payını elde etmektir. Jeoekonomik politikaların amacının, jeopolitiğin aksine arazinin kontrolü değil, teknolojik ve ticari üstünlük olduğunu belirten çalışmaların olduğu da görülmektedir.

Şunu da tesbit etmek gerekir ki Luttwak'ın 1990'daki makalesinden sonra dünyanın stratejik haritası da dâhil olmak üzere pek çok şey değişmiştir. Bugünün çatışmaları ve güncel politika konuları yirmi yedi yıl öncesininkinden anlamlı düzeyde farklıdır. Örneğin üzerinde çok durulan Japonya ve ABD arasındaki ekonomik rekabet, bugün artık gündemde yer almamakla birlikte, başta Çin, Rusya, sonrasında Hindistan, Brezilya, Türkiye gibi jeopolitik aktörlerin gündemi oluşturduğu görülmektedir. Bununla birlikte,

Luttwak'ın strateji mantığı ve iktisadi ilişkilerdeki temel savı, bugünkü uluslararası çok kutuplu yapının ve günümüzün çeşitli politika konularının anlaşılmasında önemli bir perspektif kazandırmaktadır.

5. Luttwakian Jeoekonomik Yaklaşımına Getirilen Eleştiriler

Akademik analizlerin bir aracı olan jeoekonomi kapsamlı eleştirilere yol açmıştır. Özellikle eleştirel jeopolitik konularda çalışma yapanların, sadece Luttwak'ın coğrafi ekonomisini değil aynı zamanda uluslararası realizme de önemli eleştiriler yönelttiği görülmektedir.

Jeopolitik aşamda çalışmaların ağırlıklı olarak uluslararası ilişkiler alanında olduğu görülmektedir. 1990'lı yıllarda Alexander Wendt'in (1999) ödüllü Uluslararası Sosyal Siyaset Teorisi ile doruk noktasına ulaşan "Konstruktivizm", jeopolitikte de egemen konumdadır (Scholvin, 2014: 2). Konstruktivizm, genel olarak insan etkileşimini şekillendiren ideolojik faktörleri ön plana çıkarmıştır. Bu bağlamda paylaşılan ortak inançların, aktörlerin kimliklerini ve çıkarlarını oluşturmaya yardım ettiğine dikkat çekerek, sosyal olguların politikayı nasıl etkilediğinin anlaşılmasına katkıda bulunur (Finnemore ve Sikkink, 2001: 402).

Konstruktivist yaklaşım Michel Foucault ve takipçileri gibi eleştirel toplumsal teori figürleriyle birleştiğinde, politik bir boyut kazanmış ve 1990'ların başında John Agnew, Simon Dalby ve Gearoid Ó Tuathail'in çalışmaları ile Eleştirel Jeopolitik Okulun ortaya çıkmasına önemli katkıda bulunmuştur (Ó Tuathail ve Agnew 1992; Ó Tuathail ve Dalby 1998). Ó Tuathail tarafından tanımlandığı üzere, eleştirel jeopolitik, "jeopolitiğin gizli politikasını" ortaya çıkarma amacı gütmektedir. Eleştirel jeopolitik, jeopolitik söylemin gerçeğin dili olmadığını, aksine bunu kendi gerçeklerini oluşturmak ve savunmak isteyenlerin bir söylemi olarak algılar (Tuathail, Dalby ve Routledge, 1998: 3). Bu bağlamda, örneğin Flint, eleştirel jeopolitiğin, hâkim pozisyonundaki gücün, medya vasıtası ile ilettiği dünya olaylarına ilişkin yorumlarına karşı çıkmış; bireylerin veya vatandaş gruplarının, devletler ve diğer güçlü kurumlar tarafından kendi üzerlerinde uygulanan kontrol ve sınıflandırmalara karşı çıkmaya teşvik ederek "anti-jeopolitiği" oluşturmuştur (Flint 2006, 16). Bu açıdan bakıldığında bu durum, ileriki başlıklarda açıklanacak olan askeri araçların dezavantajlarını ortadan kaldırmak için iktisadi araçların, askeri araçlara ikame ve/veya ikmal edilerek kullanılması durumuna da bir karşı çıkış olarak görülebilir.

Thucydides ve Morgenthau, iç siyasetin devletlerin uluslararası meselelerdeki davranışları üzerindeki etkisinin ötesinde kültürel normlar gibi maddi olmayan unsurların varlığına da dikkat çekmiştir (Morgenthau, 1948). Kültürel normların rolü, jeopolitiğin öncüllerinden Kjellén'in eserlerinin merkezinde yer alır. Kjellén, özellikle küçük devletler bağlamında, varlıklarını korumak ve büyük güçlerin ilerlemesini dengelemek için kullanılacak kültürel ve entelektüel kaynakların önemine dikkat çeker (Marklund, 2015: 251).

Jeoekonomik alanda önde gelen eleştirel bilim adamı coğrafyacı Matthew Sparke'dir. Spark 1990'larda küresel kapitalizmdeki gelişmelerin sebebiyet verdiği olumlu gelişmeleri ve iyimser atmosferi jeoekonomik söyleme taşıyarak, Luttwak'ın yaklaşımını eleştirmiştir. Spark, makalesinde, ulus devletlerin sonu savını işleyen ve esasında jeoekonomi kavramını hiç kullanmayan Kenichi Ohmae'nın 1995'de yayımladığı kitabından örnekler verir. Ohmae (1995) kitabında, ulus devletin rolünü azaltan ve bölgelerin rolünü vurgulayan, sermaye, şirketler, tüketiciler ve iletişimden oluşan "dört büyük güç" üzerine odaklanmaktadır (Sparke, 1998: 91-94.). Bu bağlamda Spark, karşılıklı bağımlılık ilişkisinin taraflara fayda sağlayacağı savı ile Luttwak'ın sıfır toplamlı oyun teorisinin ticaretin mantığına ters olduğu ve devletin çatışmacı mantığa sahip olduğu görüşüne karşı çıktığı görülmektedir.

Sparke, jeoekonomiyi, iktisadi gücün stratejik kullanımı olarak değil; iktisadi büyümeyi mümkün kılacak coğrafi seçenekler, kapitalizm bağlamında küresel birleşmeler, bağlantılar ve hız gibi unsurları kapsayan jeostratejik bir söylem olarak algılar (Sparke, 2007: 340).

Luttwak'ın jeoekonomik anlayışı ise devletlerin ekonomik gücü jeostratejik olarak kullanımı üzerine kuruludur. Devlet müdahalesini ve iktisadi korumacı politikaları da kapsayan Neo-merkantalist bir mana ifade eder ve neoliberal küreselleşme bağlamında sınırların önemini yitirmesi fikrine kapalıdır (Morrissey, 2011: 877). Bunun ötesinde Luttwak, uluslararası ticarete liberal politikanın önerdiği iki taraflı çıkara dayalı karşılıklı bağımlılık görüşüne karşı çıkar. Bu bağlamda Luttwak'ın uluslararası ekonomi analizi, Friedrich Hayek ve Milton Friedman gibi neoliberal düşünürlerin yaklaşımları ile tezat teşkil ettiği söylenebilir.

Jeoekonomik analize getirilen diğer bir eleştiri, özellikle Kopenhag Uluslararası İlişki Teorisi okulunda kullanılan bir kavram olan "güvenleştirme-seküritizasyon" üzerine kuruludur. Bu paradigmaya göre, olası güvenlik riski, farazi ulusal güvenlik tehditlerine karşı olağandışı önlemleri meşrulaştırmak ve harekete geçmek için ortaya atılan söylemlerdir. Burada önemli bir noktanın altını çizmek gerekir. Güvenlik konusunda Wæver ve Kopenhag Okulu'nun "seküritizasyon" söylemleri, eyleme zemin olacak söylemin ancak belirli bir retorik yapıya uyması halinde bir anlam ifade etmektedir (Wæver, 1995). Bu bağlamda

sekürütizasyonda, tehditlerin gerçek olup olmaması önemli değildir. Dolayısıyla uluslararası güvenlik esas olarak bir "sözylem" formunda tezahür etmektedir. Bu açıdan bakıldığında, şüpheli veya tartışmalı bir temel olsa da, jeoekonomi bazen sekürütizasyon ile ilişkilendirildiği görülmektedir.

Örneğin Morrissey çalışmasında, ABD'nin jeoekonomik çıkarları için hayati önem taşıyan önemli bir bölge olarak İran Körfez Bölgesi ve Basra Körfezi'ni istikrarsız, ancak kilit bir jeoekonomik alan olarak konumlandırıldığından bahsedilir (Morrissey, 2011: 893). Jeoekonomi ile sekürütizasyon ilişkisine bir başka örnek Rusya'nın, enerji politikası bağlamında, Batı'nın bölgede sekürütizasyonuna engel olmaya yönelik çalışmalarıdır (Kustova, 2015: 288). Benzer şekilde Haukkala, Rusya'nın uluslararası rolünü güçlendirmek için iktisadi ve stratejik öneme haiz doğal kaynakları bir sıçrama tahtası olarak gördüğünü ileri sürmektedir (Haukkala, 2014: 10). Rus jeostratejik davranışının arkasında yatan karmaşık nedenler ve etkileşimler esasında "Luttwakian" anlamda jeoekonomiktir ve stratejiktir (Wigell ve Vihma, 2016).

Günümüzde de, askeri güce jeopolitik çalışmalarda merkezi bir rol vermeye devam edilmektedir. Örneğin Flint, gücü, bir ülkenin diğeriyle savaş sürdürme yeteneği olarak görür (Wigell ve Viham, 2016: 612). Bununla birlikte jeopolitik alanda askeri güce ağırlık verilmesi eleştiri konusu yapılarak, jeoekonomik gücün, geleneksel jeopolitik araçlarla birlikte jeostratejik bir araç olarak kullanılabilmesi üzerine odaklandığı görülmektedir (Bremmer, 2010). 1990' ların başında, jeoekonomi ile ilgili tartışmaların ilk ortaya çıktığı süreçte, Samuel Huntington tarafından da görüşleri desteklenen Daniel Bell (1996: 25) "ekonominin, savaşın bir başka yolla devamı olduğunu" ileri sürer. Ancak bu yaklaşımda askeri güç ile iktisadi güç arasındaki farklılıkların, özellikle de hedefler üzerindeki farklı etkilerin ve doğuracağı karşı-tepkilerin gözardı edildiğini söyleyebiliriz. Benzer şekilde Morrissey, Luttwak'ın iktisadi gücün ve araçların, askeri gücün ve araçların yerini alacağı öngörüsünün altında jeoekonomik operasyonlar için askeri güvence gerekliliğini ortadan kaldırma naifliğini gösterdiğini ileri sürmektedir (Morrissey, 2011: 877). Bu noktada jeopolitik ile jeoekonomi'nin iktisadi ve askeri güç unsurlarının etkileşimi etki-tepki mekanizmaları açısından incelenmesinin tartışmalara açıklık getireceği düşüncesi ile sonraki başlık altında incelenecektir.

6. Jeoekonomi ve Jeopolitik Arasındaki Etkileşimler ve Stratejik Farklar

Stratejik çalışmalar literatüründe, ekonomik gücün kullanımına yeteri kadar ilgi gösterilmediği görülmektedir. Başka bir ifade ile uluslararası politikada askeri gücü çalışmalarının merkezine koyan araştırmacılar, askeri güç dışındaki güç biçimlerini dikkate almama eğilimindedirler (Baldwin, 2000: 107). Diğer yandan jeoekonomik alanda yapılan çalışmalarda ise askeri araçlardan ziyade, iktisadi veya kültürel araçlara odaklanmaktadır. Oysa her iki yaklaşımın operasyonel mantığı ve etki-tepki mekanizması noktasında askeri ve iktisadi araçlar arasındaki farkları dikkate almadıkları görülmektedir (Keohane ve Nye, 2001). İlk olarak Nye (1990) tarafından kullanılan "yumuşak güç" ifadesiyle, kültür, ideoloji gibi maddi olmayan güç kaynakları ile para, enerji ve askeri güç gibi maddi güç kaynakları arasında bir ayrıma yapılmış olsa da, yapılan çalışmalarda askeri güç ile ekonomik gücün, etki-tepki mekanizmaları ve dolayısıyla doğurduğu sonuçlar noktasında farklılıklarının dikkate alınmadığı, her ikisinin de tehditlere dayanan "sert güç" kategorisi altında analiz edildiği söylenmektedir (Nye, 2004). Ayrıca jeoekonomi ile ilgili literatürde, pozitif jeoekonomi (teşvikler) üzerine yapılan çalışmalar, negatif jeoekonomik (tehditler) çalışmalara kıyasla önemli ölçüde yetersizdir (Huntington, 1993: 82). Teşvikler, ticari faaliyetler ve karşılıklı iktisadi çıkarların takası ile karakterize edilir. Jeoekonomik güç, hedefine ulaşmak için fiyat indirimleri, yan ödemeler, yardımlar veya varlık takasları gibi parasal araçlar ile hedef aldığı birimi kendi istediği yönde hareket etmesine neden olabilir. Hedef, ödülü aldığı sürece, iktisadi araçları, dış politika amaçları için kullanan jeoekonomik güce sahip aktörün talimatlarını yerine getirmede yüksek motivasyona sahip olacaktır. Pallaver bu durumu, taraflar için "pozitif toplam" sonuç üreten klasik bir emir itaat ilişkisi olarak tanımlar (Pallaver, 2011: 3). Oysa bu pozitif-toplam algılamasının sebebinin, tavizde bulunulan egemenliğin doğuracağı negatif politik dışallıkların hesaba katılmaması olduğu açıktır.

Jeopolitik güç, çatışma mantığı temelinde askeri araçlarla icra edilmesi nedeniyle operasyonun gizlenmesi veya inkâr edilmesi zordur. Hibrid² savaş taktikleri başlangıçta operasyonu gizlemek ya da inkâr etmek için uygulanırsa da, bu durumun uzun süre devam ettirilmesi mümkün değildir (Calha, 2015: 1). Bunun nedeni uygulanan araçların büyük oranda askeri olmasının yanı sıra, operasyonun mantığı gereği jeopolitik hedefle açık bir şekilde karşı karşıya gelmeyi gerektirmesidir. Bu durum hedef ülkede tehdit algılamasını yükselterek, kaygı ve korkuları arttırır ve jeopolitik hedefi muhtemel eylemlerden caydırır ve

² Hibrit savaş, konvansiyonel askeri araçların tehdidi altında, hedef ülkenin zafiyetlerini, politik, iktisadi manipülasyon ve tehdit ve dezenformasyon gibi askeri olmayan araçlarla birlikte kullanılmasıdır. Örneğin, Rusya'nın Avrupa'daki ABD etkisini azaltma ve Avrupa'nın güvenlik, siyasi veya ekonomik seviyelerde toplu eylem kabiliyetini parçalamak için sayısız taktik kullanması hibrit savaş olarak adlandırılabilir.

istenilen yönde hareket etmeye zorlar. Jeopolitik amaçlar noktasında hedef bir ülke veya koalisyonun sınırlandırılması veya engellenmesi için her zaman fiili bir savaş, saldırı veya hedef ülkenin topraklarına müdahale gerekli değildir. Askeri gücün caydırıcılığı da yeterli olmaktadır. Ancak burada vurgulamak istediğimiz nokta, jeopolitik araçların doğası gereği hedef ülkede veya koalisyonda, jeoekonomik araçlara göre farklı eğilimler ve reaksiyonlar üretmesidir.

İlk olarak, jeopolitik güç kullanılması durumunda hedefteki veya koalisyondaki tehdit algılaması jeoekonomik güç kullanımına göre çok daha yüksek olacaktır. Doğası gereği bir jeopolitik tehdit, hedef ülke halkının veya bir koalisyonun alarma geçmesine sebebiyet vererek tehdide karşı birleşme yönünde tepki doğurur ve gücün merkezde toplanmasına yol açacaktır. Başka bir ifade ile geleneksel jeopolitiğin askeri ve çatışmacı yaklaşımı, ortak tehdit algılamasını güçlendirerek, jeopolitik güce karşı olan güçlerin birleşmesine veya işbirliği yapmaları yönünde hareket etmelerine sebebiyet verecektir. Bu eğilim hem ülkede veya bölgede, hem de uluslararası düzeyde gerçekleşir. Dolayısıyla jeopolitik bir operasyon, yerel düzeyde ya da dış ülkelerde ittifak kurma biçiminde sıklıkla dengeleyici davranışların açığa çıkmasına sebebiyet vermektedir (He, 2012: 162). Ancak bunun gerçekleşip gelmeyeceği, ortak tehdit veya denge algısına bağlıdır. Devletler jeopolitik bir güçle karşı karşıya kaldıklarında, kendilerini ortak bir tehdide karşı korumak için güçlerini bir araya getirerek, jeopolitik gücü caydırma ihtimallerini artırabilirler. Örneğin 1945 sonrası dönemde, Batı Avrupa devletleri, ABD ile birlikte, kendisini üstün bir güç olarak gören Rusya'nın, muhtemel bir askeri saldırı tehdidinde karşı dengelenme politikasını seçmiştir (Rosecrance ve Lo, 1996: 482).

Jeoekonomik bir operasyon ise jeopolitik bir operasyona göre daha gizlidir. Ekonomik araçlarla yürütülür ve operasyonel mantığı selektif iktisadi destekleme politikalarına dayanır. Başka bir ifade ile bir hedef ülke ya da koalisyonu bölmek, iç tutarlılığını zayıflatmak veya çözülmesini sağlamak için mali yardımlar, indirimler veya diğer iktisadi teşvikler veya tehditler, seçilmiş ülkede veya ülke içerisinde seçilmiş aktörler üzerinde bir jeoekonomik strateji olarak kullanılabilir (Izumikawa, 2013: 498).

Wigell ve Vihma (2016: 615), başarılı bir jeoekonomik operasyon, benzer bir tür tehdit algılamasını tetiklemeyen operasyon olduğunu ifade eder. Bunun, yerine, bazı iç siyasi aktörler ya da blok üyelerinin, jeoekonomik operasyon ile açığa çıkan olumsuzluklar nedeniyle endişeleri artarken, özellikle bundan menfaat sağlayan diğerlerinin bu tehdidi göz ardı ederek depolitize olmaları, ortak tehdit algılamasının dağılmasına neden olacaktır. Jeoekonomik dış politika tercihlerinde, iç siyasi çekişmeler belirleyici olacağı gibi harici bir gücün jeoekonomik operasyonları, iç siyasi mücadelenin sonucunu da etkileyebilir. Buna bağlı olarak jeoekonomik gücün ödülünün (teşvikler) büyüklüğüne bağlı olarak, hedef birimi, jeoekonomik kazanımlara bedel, politik tavizler vermeye sevk edecektir (Vihma ve Wigell, 2016: 380). Bu tür bir jeoekonomik operasyon, özellikle bölünme veya çözülmeyi provoke ederek ya da karşıt bir ittifakın üyeleri ya da potansiyel üyeleri arasında var olan gerilimleri şiddetlendirerek, tehdide karşı "dengeleme stratejisine" engel olan bir strateji olarak işlev görebilir. Bugünlerde Amerika'nın, Suudi Arabistan ve diğer arap ülkeleri ile Katar'ı çevrelemesi veya İran'a uygulanan ekonomik ambargo buna örnek verilebilir.

Bu bağlamda jeoekonomik bir operasyon başarıyla uygulanırsa, jeopolitik bir operasyona kıyasla, bir hedef ülke ya da koalisyonda, daha dağınık bir tehdit algılaması oluşturması beklenir. Meslela, bölgesel koalisyonlarda bazı devletler veya bir ülkedeki iktisadi sektörler, jeoekonomik bir operasyonla oluşturulan bağımlılıklara ve bunun sonucunda ulusal dış politika özerkliklerinin bir bölümünün ekonomik kazançlar için takas edilmesine karşı çıksa da, operasyonda sağlanan selektif teşviklerden faydalanmayı bekleyen diğer sektörler veya ülkeler bu tehdide önem vermeyip operasyonun yerel veya bölgesel savunucuları haline geleceklerdir. Bu durum, hedef bir ülke ya da koalisyon arasında merkezden uzaklaşma eğilimlerini attırarak, bölünme ve parçalanmalara sebebiyet verebilir. Bu şekilde jeoekonomik bir operasyon hedefin uyumu üzerinde bozucu bir etki yaratarak, iç siyasi uyumsuzluğu provoke eder, mevcut çatışmaları ağırlaştırıp, bölünmelere sebebiyet verirken, dengeleme davranışını da zayıflatır. Bundan başka, ulusal gruplar arasında anlaşmazlıklar körüklenerek veya muhalefet teşvike edilerek oluşturulan iç siyasi uyumsuzluklarla, tehdit altındaki devletlerin karşı ittifaklar kurmasına ve etkin bir şekilde dengeleme politikası uygulamasına veya sürdürmesine engel olunmaktadır (Schweller, 2006).

Aşağıdaki Tablo 1'de açıkladığımız jeopolitik ve jeoekonomik stratejik farklılıklar özetlenmiştir.

Tablo 1: Jeoekonomik ve Jeopolitik'in Stratejik Farkları

<i>Hegemonik Güçte</i>	Jeoekonomik	Jeopolitik
Operasyonel Birim	İktisadi	Askeri
Görünürlük	Gizli	Açık
Mantık	Selektif Destekler	Karşılaşma (Savaş gibi)
<i>Hedef Ülke veya Bölgede</i>		
Tehdit Algısı	Düşük-Orta	Yüksek
Etki-Tepki	Merkezden uzaklaşan	Merkeze doğru
Davranışsal Eğilim	Görünür olmadığından dengeleme yönünde karşı tepki oluşturma	Dengeleme stratejisi veya Hegemonik güç ile işbirliği

Yukarıda bahsedilen jeoekonomik ve jeopolitik özellikler, gerçekte modelde gösterildiği kadar saf biçimde bulunmaz. Uygulamada, devletlerin genelde ikisini birleştirme temayülünde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, analitik amaçlar için, aralarında ayırım yaparak referans modeller kurmak ve birbirleriyle etkileşimlerini, birbirlerini güçlendiren veya zayıflatan yönlerini ortaya inceleyecek çalışmalar için gerekli olduğu kanaatindeyiz.

Sonuç ve Öneriler

Soğuk Savaş sonrası dönemde iktisadi araçların, ulusal güç unsurları içindeki yerinde ve öneminde önemli bir değişim yaşandığı görülmektedir. Özellikle iletişim teknolojilerindeki muazzam gelişmelerin etkisi ile de hız kazanan küresel karşılıklı bağımlılık ilişkileri, devlet dışı aktörlerin sisteme dâhil edilerek ulusal, bölgesel ve küresel stratejiler içinde önemli bir pozisyona gelmelerine neden olmuştur. Bu açıdan bugün ulus-devlet yapılanması dışında, çokuluslu şirketler, küresel dev siber kuruluşlar, Rusya, Çin gibi ülkelerde stratejik öneme sahip kamu kuruluşları, kaynak ülke ve bölgelerde doğrudan askeri müdahalelerin yerine vekâlet savaşlarını sürdüren etnik, illegal veya devlet iddiasında olan oluşumlar arasındaki ilişkiler küresel makroekonomik ve stratejik etkiler yaratabilecek duruma gelmiştir. Dolayısıyla sisteme dâhil edilen bu aktörlerin artan etkisi "küresel makro stratejiler" ile "yerel mikro stratejiler" arasında önemli uyum problemlerinin oluşmasına neden olduğu görülmektedir. Luttwak'dan bu yana jeoekonomi yapılan çalışmalarla; bu çok aktörlü dinamik yapı içerisinde ulusal, bölgesel ve küresel iktisadi ve siyasi ilişkilerin açıklanmasında, jeopolitik çalışmaların ihmal ettiği iktisadi unsurlar analizlere dâhil edilerek, olayların daha doğru yorumlanması noktasında jeoekonominin önemli bir işlev gördüğü kanaatindeyiz. Bu bağlamda jeoekonomi, ülkelerin stratejik çıkarlarında iktisadi güç ve araçlara ve dolayısıyla teknolojiye, nitelikli nüfus ve doğal kaynaklara ve bu bağlamda coğrafyaya; askeri güç unsurlarından daha fazla ağırlık vermekte ve ülkelerin çok aktörlü dinamik küresel yapı içerisinde dâhili ve harici iktisadi ve politik stratejilerinin belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Jeoekonomi ve jeopolitik, entelektüel kökleri temelde birbirleriyle bağlantılı olmasına ve bazı önemli jeoekonomik analizler, jeopolitik başlığı altında yürütülmesine rağmen, farklı tipte güç kullanımının veya gücün farklı unsurlarının doğuracağı sonuçlar noktasında farklı öngörüler sahip olduğu görülmektedir. Jeoekonomik gücün özellikleri göz önüne alındığında, geleneksel jeopolitik güç ile arasındaki stratejik farklılıkların sadece araçların farklılığı değil, operasyonel mantığın ve bunların hedef ülkede veya koalisyonda oraya çıkaracağı tehdit algılaması ve verilecek karşı tepkilerin doğuracağı etkileri de kapsamaktadır. Jeopolitik operasyon, askeri araçlarla yürütülür ve çalışma mantığı çatışmaya dayanır ve dolayısıyla tipik olarak dışarıdan gözlemlenebilir ve bu nedenle açıktır, gizlenemez. Öte yandan, jeoekonomik güç daha gizlidir, iktisadi araçlarla yürütülür ve operasyonel mantığı selektif iktisadi desteklere ve uzlaşmaya dayanır. Jeopolitik ve jeoekonomi arasındaki bu farklılıklar, hedef ülkede veya koalisyonda farklı eğilimleri ortaya çıkarmaktadır.

Uygulamada, iktisadi araçların açık, askeri araçların gizli bir şekilde uygulandığı hibrid stratejiler görülmektedir. Ancak iktisadi araçların, ekonomik ambargo gibi açık ve saldırgan bir biçimde uygulanması, hedef ülkede askeri güç kullanımına benzer yüksek tehdit algılamasına yol açarak, merkezi güçleri tetikleyebileceği gibi güçlü askeri araçlar olmaksızın uygulanması durumunda başarısız sonuçlar üretebilir. Bunun için iktisadi araçlar, selektif destekleme mantığıyla uygulanarak, ülke veya blok içerisinde bir karşı tepki doğuracak dengeleme hareketine engel olabilir. Askeri araçların stratejik kullanımı uzun süre gizlenmeyeceğinden, vekâleten isyancı gruplar, terör örgütleri veya etnik gruplar, askeri ve mali yardımlar ile hedef ülkede benzer görev icra ederler. Devletlerin hem jeopolitik hem de jeoekonomik araçları aynı anda uygulaması durumunda, iktisadi ve askeri stratejik araçların birbirini ne ölçüde ve hangi koşullarda güçlendireceği veya zayıflatacağı ayrıca araştırılması gereken ve literatürde eksik olan bir konudur.

Jeoekonomik yaklaşımların 1990'dan sonra Luttwak ile önem kazanması ve iktisadi güç unsurlarını analizlere dâhil ederek önemli bir eksikliği gidermiş olmasına rağmen, konvansiyonel askeri gücü temel alan jeopolitik yaklaşımların geçmişte kaldığı şeklinde yorumlamak doğru olmayacaktır. Diğer yandan uluslararası ekonomi, dış politika ve güvenlik gibi çeşitli politika alanları arasında dâima önemli bir stratejik örtüşme ve yakınsama olduğu düşünüldüğünde, jeoekonominin yeni bir olgu olduğunu iddia etmek de doğru olmaz. Bu çalışmada altını çizmek istediğimiz önemli husus, çok kutuplu dünya düzeninin bir sonucu veya bir gereği olarak jeopolitik güç kullanımından jeoekonomik güç kullanımına doğru ve bu bağlamda kullanılan araçların öneminde zaman içerisinde önemli kaymalar yaşanmış olmasıdır.

Günümüzde, jeoekonomik analizler için akademik çalışmalara önemli ölçüde eksik olduğu görülmektedir. İçinde bulunduğumuz stratejik çevrenin özelliklerinin, ekonomik gücün jeostratejik kullanımı bağlamında jeoekonomiyeye dönüşü teşvik edip etmeyeceği yönünde hipotezler geliştirebilirler. Askeri ve iktisadi güç biçimlerinin etkileşimlerinin incelenmesinin ihmal edildiği akademik çalışmalarda, jeopolitik ve jeoekonominin, iki referans model olarak birbirlerine ikame veya birbirlerini ikmalleri noktasında etkileri üzerine çalışmaların yapılması gerektiği düşüncesindeyiz. Diğer yandan jeopolitiğin, gücün her biçimini içerecek şekilde genişletilerek kategorize edilmesi, analitik hassaslığın ortadan kaldırarak, aşırı genişletilmiş bir kavram yaratma riskini taşımaktadır. Bunun yerine ekonomik gücün jeoekonomi kategorisi altında incelenerek, jeoekonomiyeye jeopolitiğin devamı şeklinde görülmesinden ziyade, jeostratejinin iki ideal perspektifi olarak görülmesinin uygun olacağı düşüncesindeyiz.

Son olarak iki kutuplu veya tek kutuplu bir düzenle karşılaştırıldığında, çok kutuplu dünya düzeninde ittifakların önemi daha da arttığı görülmektedir. Çok kutuplu düzendeki değişkenlik, ittifakların değiştirilmesi veya yenilerinin oluşturulması ihtimaline de imkân verir. Jeoekonomi, dünya meselelerinde veya bulunduğu bölgelerinde rollerini anlamaları için ülkelerin nasıl ve ne zaman güç kazanacaklarını açıklamada kullanılabilir. Bu bağlamda jeoekonomik aktörlerin motivasyonları, hedefleri, birbirleri ile karmaşık ilişkileri ve fonksiyonlarının anlaşılmasının küresel iktisadi ve politik olayların doğru yorumlanmasında önemli olduğu kanaatindeyiz. Bu bağlamda Jeoekonominin çalışma alanı; bugünün küresel liberal anlayışın hâkim olduğu bir dünyada, iktisadi ve politik güçlerin dünya meselelerini nasıl etkilediğinin daha iyi anlaşılması için ticaret, göç, enerji kaynakları ve yolları, iklim değişikliği, küresel para ve maliye politikaları, uluslararası finans piyasaları ve sermaye akımları ve bu bağlamda ulusal iktisat politikalarının özerkliğine kapsamı gerektiğini söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- AGNEW, John ve Stuart Corbridge (1989), "The new geopolitics: The dynamics of political disorder", içinde R. J. Johnston ve P. J. Taylor (Edt.), *A World in Crisis: Geographical Perspectives*, Oxford: Blackwell, 10. Bölüm, ss. 266-288.
- BALDWIN, David (1999-2000). "The sanctions debate and the logic of choice", *International Security*, S. 24(3), ss. 80-107.
- BELL, Daniel (1996). *The cultural contradictions of capitalism: twentieth anniversary edition*, New York: Basic.
- BERNEK, Ágnes (2015). "The "Grand Chessboard of the 21st Century Geopolitical Strategies of the Multi-Polar World", *National Security Review*, Özel Sayı: /MMXV, ss. 5-28.
- BLACKWILL, D. Robert ve Jennifer M. HARRISs (2016). *War by Other Means: Geoeconomics and Statecraft*, Cambridge: HUP.
- BREMNER, Ian (2010). *The End of the Free Market: Who Wins the War between States and Corporations?*, New York: Portfolio.
- CALHA, Julio Miranda (2015). "Hybrid warfare: NATO's new strategic challenge", *Defence and Security Committee, NATO Parliamentary Assembly*, ss. 1-11. web: "<http://www.nato-pa.int/default.asp?SHORTCUT=3778>" Erişim Tarihi : 12.12.2016.
- DAVUTOĞLU, Ahmet (2001). *Stratejik Derinlik. Türkiye'nin Uluslararası Konumu* İstanbul: Küre Yayınları.
- DREZNER, W. Daniel (1999). *The sanctions paradox: economic statecraft and international relations*, Cambridge: Cambridge University Press.
- DUNNING, H. John ve Sarianna M. LUNDAN (2008). *Multinational Enterprises and the Global Economy*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- FINNEMORE, Martha ve Kathryn SIKKINK (2001). "Taking Stock: The Constructivist Research Program in International Relations and Comparative Politics", *Annual Review of Political Science*, S. 4, ss. 391-416.
- FLINT, Colin (2006). *Introduction to Geopolitics*, London ve New York: Routledge.
- GROSSE, G. Tomasz (2014). "Geoeconomic Relations Between the EU and China: The Lessons From the EU weapon Embargo and From Galileo", *Geopolitics*, S. 19, ss. 40-65.
- HAUKKALA, Hiski (2014). "Towards a Pan-European energy order? Energy as an object of contention in EU-Russia relations", *Oil, Gas & Energy Law Intelligence*, S.12(4), ss. 1-10.
- HE, Kai (2012). "Undermining adversaries: unipolarity, threat perception, and negative balancing strategies after the Cold War", *Security Studies*, S. 21(2), ss. 154-191.
- HSIUNG, C. James (2009). "The Age of Geoeconomics, China's Global Role and Prospects of Cross-Strait Integration", *Journal of Chinese Political Science*, S. 14(2), ss. 113-133.
- HUNTINGTON, Samuel (1993). "Why international primacy matters", *International Security*, S. 17(4), ss. 68-83.
- IZUMIKAWA, Yasuhiro (2013). "To coerce or reward? Theorizing wedge strategies in alliance politics", *Security Studies* S. 3, ss. 498-531.
- KAPLOWITZ, Donna Rich (1998). *Anatomy of a Failed Embargo: U.S. Sanctions Against Cuba*, Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers Inc.
- KARATNYCKY, Adrian (2015). "Putin's Warlords Slip out of Control", *New York Times*. Web : "<https://www.nytimes.com/2015/06/10/opinion/putins-warlords-slip-out-of-control.html?mcubz=3>". Erişim: 15.01.2017.

- KOEHANE, O. Robert ve Joseph NYE (2001). *Power and interdependence*, New York: Longman.
- KLARE, T. Michael (2003). "The New Geopolitics" *Monthly Review*, S. 55(3) ss. 51-56.
- KOTKIN, Stephen (2016). "Putin's Perpetual Geopolitics", *Foreign Affairs* 95(3), ss. 2-9.
- KUNDNANI, Hans (2015). "The strategic case for TTIP", *European Council on Foreign Relations*. Web: "http://www.ecfr.eu/article/commentary_the_strategic_case_for_ttip421". Erişim: 18.11.2016
- KUŠTOVA, Irina (2015). "EU-Russia Energy Relations, EU Energy Integration, and Energy Security: the State of the Art and a Roadmap for Future Research", *Journal of Contemporary European Research*, S. 11(3), ss. 287-295.
- LAYNE, Christopher (1993). "The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise", *International Security*, S. 17(24), ss. 5-51.
- LEE, Bernice (20113). "The Geopolitics of the Modern Resource Boom", *Americas Quarterly*, S. 7(1), ss. 44-50.
- LUTTWAK, N. Edward (1990). "From Geopolitics to Geo-economics: Logic of Conflict, Grammar of Commerce", *National Interest*, S. 20, ss. 17-24.
- LUTTWAK, N. Edward (1993). *The Endangered American Dream: How to stop the United States from becoming a third-world economy and how to win the Geo-economic struggle for industrial supremacy*. E-Book New York: Touchstone.
- MARKLUNF, Carl (2015). "The Return of Geopolitics in the Era of Soft Power: Rereading Rudolf Kjellén on Geopolitical Imaginary and Competitive Identity", *Geopolitics*, S. 20(2), ss. 248-266.
- MASTANDUNO, Michael (1998). "Economics and Security in Statecraft and Scholarship", *International Organization*, MIT Press, S. 52(4), ss. 825-854.
- MEARSHEIMER, J. John (2014). "Can China Rise Peacefully", *The National Interest*. Web: "<http://nationalinterest.org/commentary/can-china-rise-peacefully-10204>", Erişim: 02 Eylül 2016
- MERCILL, Julien (2008). "The radical geopolitics of US foreign policy: Geopolitical and Geoeconomic logics of power", *Political Geography*, S.27, ss. 570-586.
- MORGENTHAU, J. Hans (1948). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, New York. Web : "<http://saldanha.pbworks.com/f/Morgenthau.Politics+Among+Nations.pdf>". Erişim: 02.12.2016
- MORRISSEY, John (2011). "Closing the Neoliberal Gap: Risk and Regulation in the Long War of Securitization", *Antipode*, S.43(3), ss. 874-900.
- NYE Jr. S. Joseph (1990). *Bound to lead: the changing nature of American power*, New York: Basic Books.
- NYE Jr. S. Joseph (2004). *Soft power: the means to success in world politics*, New York: Public Affairs.
- Ó TUATHAIL, Gearóid ve John A. AGNEW (1992). "Geopolitics and Discourse: Practical Geopolitical Reasoning in American Foreign Policy", *Political Geography*, S. 11(2), ss.190-204.
- Ó TUATHAIL, Gearóid, Simon DALBY (1998). "Rethinking Geopolitics: Towards a Critical Geopolitics", içinde *Rethinking Geopolitics*, London: Routledge. ss. 1-15.
- Ó TUATHAIL, Gearóid, Simon DALBY ve Paul ROUTLEDGE (1998). *The Geopolitics Reader*, London and New York: Routledge.
- O'HARA, Sarah ve Michael HEFFERMAN (2006). "From geo-strategy to geo-economics: the 'heartland' and British imperialism before and after Mackinder", *Geopolitics*, S. 11(1), ss. 54-73.
- PALAVER, Matteo (2011). *Power and its forms: hard, soft, smart*, London: London School of Economics.
- ROSECRANCE, Richard ve Chich-Cheng LO (1996). "Balancing, stability, and war: the mysterious case of the Napoleonic international system", *International Studies Quarterly*, S. 40(4), ss. 479-500.
- SA'ID ALI, Abdul Monem (1999). 'From Geopolitics to Geoeconomics' in Phebe Marr (ed.) *Egypt at the Crossroads: Domestic Stability and Regional Role* (Washington: National Defense University Press 1999) p. 154-170.
- SCHOLVIN, Sören (2014). *The Geopolitics of Regional Power: Geography, Economics and Politics in Southern Africa*, Surrey: Ashgate.
- SCHLVIN, Sören (2016). "Geopolitics: An Overview of Concepts and Empirical Examples from International Relations", *FIIA Working Paper* S. 91, ss. 1-25.
- SCHWELLER, L. Randall (2006). *Unanswered threats: political constraints on the balance of power*, Princeton: Princeton University Press.
- SIDAWAY, D. James (2005). "Asia-Europe-United States: the geoeconomics of uncertainty", *Area*, S. 37(4), ss. 373-377
- SMITH, Adrian (2002). "Imagining geographies of the 'new Europe: geo-economic power and the new European architecture of integration", *Political Geography*, S. 21(5), ss. 647-670.
- SOILEN, Klasu Solberg. Geoeconomics, www.bookboon.com e-Books. Erişim: 10 Ekim 2016
- SPARKE, Matthew (2007). "Geopolitical Fears, Geoeconomic Hopes, and the Responsibilities of Geography", *Annals of the Association of American Geographers*, S. 97(2), ss. 338-349.
- SPARKE, Matthew(1998). "From Geopolitics to Geoeconomics: Transnational State Effects in the Borderland", *Geopolitics*, S. 3(2), ss. 62-98.
- STERGIOU, Dimitrios (2016). "ISIS political economy: financing a terror state", *Journal of Money Laundering Control*, S. 19(2), ss. 189-207.
- STULBERG, N. Adam (2005). "Moving Beyond the Great Game: The Geoeconomics of Russia's Influence in the Caspian Energy Bonanza", *Geopolitics*, S. 10(11), ss. 1-25.
- THKYDIDES (2017). Peloponnesos Savaşları, (Çev.) Furkan AKDERİN, İstanbul: Belge Yayınları.
- VIHMA, Antto, Mikael WIGELL (2016). "Unclear and Present Danger: Russia's Geoeconomics and the Nord Stream 2 Pipeline", *Global Affairs*, S. 4(2), ss. 376-386.
- WAEVE, Ole (1995). "Securitization and Desecuritization", içinde Ronnie D. Lipschutz (Edt.), *On Security*, New York: Columbia University Press. ss. 46-86.
- WIGELL, Mikael ve Antto VIHMA (2016). "Geopolitics versus Geoeconomics: The Case of Russia's Geostrategy and Its Effects on the EU", *International Affairs*, S. 92(3), ss. 605-627.
- WIGELL, Mikael (2016). "Conceptualizing Regional Powers' Geoeconomic Strategies: Neo-imperialism, Neo-mercantilism, Hegemony, and Liberal Institutionalism", *Asia Europe Journal* S. 14(2), ss. 135-151.